

מכון הדר

MECHON HADAR

"בקרובי אקדש"

על החמרות מוטעות ואנושיות הטובה בעיני ה'

ר' אביטל הוכשטיין – hochstein@hadar.org

פרשת שמיני, תשע"ז

הדיבור הפותח

בפרשת שמיני מתרחש אירוע כמעט בלתי נסבל – מותם של בני אהרון. עצם המוות איננו מוקד הקושי, כי אם נסיבותיו הסתומות, נסיבות שרב בהם הסמוי על הגלוי, ושאף הגלוי שבהם מתמיה.

בפרק י' העוסק במותם של השניים מופיעים שני רגעי דיבור של משה: האחד בתחילת הפרק והשני לקראת סופו. בראשון מוסר משה את דברי אלוהים הידועים והמורכבים "בְּקִרְבֵי אֶקְדֹּשׁ", לכאורה כהסבר למותם של שני הבנים, ובשני מצווה הוא על אהרון ובניו כיצד עליהם לסיים את תהליך חנוכת המשכן.

לאור סמיכות הדברים, יש מקום לראות בדיבור השני מעשה פרשנות לדיבור הראשון. אולם הדיבור השני של משה מתפתח לכדי דו שיח, בינו לבין אהרון, אשר במהלכו עוברים דבריו תהליך של ביקורת ושינוי. לכתחילה, ובאופן מוטעה, מתפרשת התקדשות האלוהים בקרביו כדרישה לחומרות והחמרות, אך לבסוף היא מתפרשת דווקא כדרישה לשימת לב בקודש גם לצרכים אנושיים.

הדיבור הראשון – "בקרובי אקדש"

מיד אחרי מות בני אהרון מציע משה לאהרון הסבר למות בניו: "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן הוּא אֲשֶׁר־דָּבַר ה' לֵאמֹר בְּקִרְבֵי אֶקְדֹּשׁ" (ויקרא י', א' – ג'). תגובת אהרון לאחיו היא דממה: "וַיִּדְם אֶהְרֹן" (ויקרא י',

ג). הדממה אולי משקפת את כובד הלב שהסברו של משה מותיר באחיו, ואולי גם מאששת את כובד הלב שנותר בנו – כקוראי המקרא.

תחת צלה של דממה זו קורא משה לבני דודיו, מישאל ואלצפן, ומורה להם להתקרב ולטפל בנפטרים:
"וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־מִישָׁאֵל וְאֶל אֶלְצָפָן בְּנֵי עֲזִיָּאֵל דִּד אַהֲרֹן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם קְרַבּוּ שָׂאוּ אֶת־אֲחֵיכֶם מֵאֶת־פְּנֵי־הַקְּדוֹשׁ אֶל־מַחְוֶז לְמַחֲנֶה" (ויקרא י, ד).

שמות בני הדודים – מי ששואל את האל, ומי שעומד למול צפונותיו של האל, ואולי עומד למול האל על אף צפונות אלו, מהווים מדרשי שם המעבים ומשקפים ביתר עוז את התדהמה למול המוות המתואר.

משה לא רק דואג לטיפול במתים, אלא גם מנחה את אהרון ובניו הנותרים, אלעזר ואיתמר, באיזה אופן מותר ובאיזה אופן אסור להם להתאבל: "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן וְלְעֲזָרָה וְלְאִיתָמָר בְּנֵי רָאשֵׁיכֶם אֶל־תִּפְרְעוּ וּבְגֵדֵיכֶם לֹא־תִפְרְמוּ" (ויקרא י, ו).

הנחיות אלו דומות מאוד לנאמר באופן כללי ועקרוני על אודות התאבלותם של כהנים בכלל, והכהן הגדול בפרט: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל־מֹשֶׁה, אָמַר אֶל־הַכֹּהֲנִים בְּנֵי אַהֲרֹן; וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם, לִנְפֹשׁ לֹא־יִטְמָא בְּעַמְיוֹ: כִּי, אִם־לְשָׂאוֹ, הִקְרַב, אֵלָיו: לְאִמּוֹ וְלְאָבִיו, וְלִבְנוֹ וְלִבְתּוֹ וְלְאָחִיו... לֹא־יִקְרְחוּ קִרְחָה בְּרֹאשָׁם, וּפָאֵת זָקָנָם לֹא יִגְלַחוּ... קְדָשִׁים יִהְיוּ, לֹא־יִהְיֶהֶם... כִּי אֶת־אִשִּׁי ה' לָחֵם אֱלֹהֵיהֶם, הֵם מְקַרְיָבִים – וְהָיוּ קְדָשׁ... וְהִפְהִן הַגְּדוֹל מֵאָחִיו... לֹא יִפְרַע, וּבְגָדָיו לֹא יִפְרֹם. וְעַל כָּל־נִפְשֹׁתַי מֵת, לֹא יָבֵא... וּמִן־הַמְּקַדָּשׁ, לֹא יֵצֵא, וְלֹא יִחַלֵּל, אֶת מְקַדָּשׁ אֱלֹהֵיו" (ויקרא כ"א, א – יב).

במובן מסוים, הופך משה בהנחיות אלו את האבל הפרטי של אהרון על בניו, ואלעזר ואיתמר על אחיהם, לאבל ציבורי: "וְאֲחֵיכֶם כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכוּ" (ויקרא י, ו).

ניתן להבין הנחיות אלו של משה כנובעות מן האופן שבו הבין את המסר של האל שהשמיע הוא עצמו:

"בְּקִרְבֵי אֶקְדָּשׁ".¹ לפי הבנה זו נדרש אהרון לאדיקות והחמרה, זוהי הנחיה להתנהגות שאיננה אינטואיטיבית או רגשית אלא מחושבת, זהירה וקפדנית. משה מבין, לכאורה, את ההתקדשות שבקרובים כדרישה מן הקרובים להתרחק במובן מסוים מאנושיותם, במקרה זה מן האכל שלהם, ולהתמקד כל כולם בעבודת הקודש השגרתית.

הדיבור השני – "הייטב בעיני ה'?"

דממתו של אהרון מסתיימת לקראת סוף הפרק. שם, במקום לשתוק למול דבריו של משה, הוא בוחר לענות. אמנם תשובתו היא שאלה, אולם היא שאלה רטורית המותירה את משה בדממה משלו.

משה מצווה על אהרון ובניו לקחת את הנותר מן המנחה, את שוק התרומה ועוד כמה קרבנות ולאכול אותם במקום קדוש: "וַיִּדְבֹר אֶל־אֶהֱרֹן וְאֶל־אֶלְעָזָר וְאֶל־אֵי־תָמָרוּ בְנֵי הַנּוֹתָרִים קְחוּ אֶת־הַמִּנְחָה הַנּוֹתָרֶת מֵאֲשֵׁי ה' וְאֶכְלוּהָ... וְאֶכְלַתְּם אֹתָהּ בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ... וְאֵת־חֵזֶה הַתְּנוּפָה וְאֵתוּ שׂוֹק הַתְּרוּמָה תֹאכְלוּ בְּמָקוֹם טְהוֹר אֹתָהּ וּבְגִיד וּבְגִידֵי אֶתָּךְ... " (ויקרא י, י"ב – ט"ו).

ברגע מסוים מבחין משה כי חלק מן הבשר, שעריר החטאת, נשרף ולא נאכל: "וְאֵתוּ שְׂעִיר הַחַטָּאת דָּרַשׁ דָּרַשׁ מִשָּׁה וְהִנֵּה שָׂרָף" (שם ט"ז). משה כועס על אהרון ובניו: "וַיִּקְצַף עַל־אֶלְעָזָר וְעַל־אֵי־תָמָר בְּנֵי אֶהֱרֹן הַנּוֹתָרִים לֵאמֹר: מִדּוּעַ לֹא־אֶכְלַתְּם אֶת־הַחַטָּאת בְּמָקוֹם הַקָּדוֹשׁ כִּי קָדֹשׁ קְדוֹשִׁים הוּא וְאֵתָהּ וַתֵּן לָכֶם לִשְׂאת אֶת־עֲוֹן הָעֵדָה לְכַפֵּר עֲלֵיהֶם לִפְנֵי ה': (שם ט"ז – י"ז).

או אז עונה לו אהרון: "וַיִּדְבֹר אֶהֱרֹן אֶל־מֹשֶׁה הֵן הַיּוֹם הִקְרִיבוּ אֶת־חַטָּאתְךָ וְאֶת־עֲלֹתְךָ לִפְנֵי ה' וַתִּקְרָאנָה אֹתִי כְּאֵלֶּה וְאֶבְלַתִּי חַטָּאת הַיּוֹם הַיֵּיטֵב בְּעֵינַי ה'?"! (שם, י"ט). המדרש מדגיש כי הדברים נאמרים "בעוז", כלומר לא בהיסוס אלא כשאלה חדה ואולי אף מתריסה. מהי שאלתו של אהרון? במה מטיל הוא ספק?

משה מתלונן וטוען כנגד אהרון, אלעזר ואיתמר שהם לא מלאו את חובתם כראוי – לא אכלו את

¹ השורש ק.ד.ש. חוזר פעמים רבות גם בפסוקים בפרק כ"א.

הבשר הנותר. למול כעסו של משה עונה אהרון כי אמנם עסקו הוא ובניו בהקרבת הקורבנות השונים, וכל זאת על אף אירועי היום, על אף ש- "וַתִּקְרָאנָה אֹתִי פְּאֻלָּה" – מות שני בניו. לאחר תיאור זה ולאורו פונה אהרון אל משה בשאלה ותוהה: "ואכלתי חטאת היום – הייטב בעיני ה'?!!" – האם אכילה שלי מקרבן החטאת הייתה מוצאת חן בעיני האלוהים לאור מות בניי?! השאלה הצורמת של אהרון היא גם ביקורת כנגד משה, ביקורת שמשה מקבל, כפי שמתואר כבר בפסוקים: "וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה, וַיִּיטַב בְּעֵינָיו" (שם, כ').

הדיבור הנשכח – "שמעתי ושכחתי"

תשובת משה בפסוקים מתפרשת בספרות חכמים כהכרה בכך שהדרישה שלו מאהרון מוגזמת. כך, מלמדת הדרישה בסופו של יום על קשר בין החמרות לבין הנטייה לטעות. טעותו של משה נחשפת במדרש באמצעות מחמאה הניתנת לו על כך שהודה בה: "וישמע משה וייטב בעיניו" (שם, כ) – הודה מיד ולא בוש" (ספרא שמיני פרשה א תחילת פרק ב (יב)).

בתלמוד הבבלי מפורטת הודאתו של משה: "וישמע משה וייטב בעיניו" (שם, כ) הודה ולא בוש משה לומר 'לא שמעתי', אלא אמר: 'שמעתי ושכחתי' (בבלי זבחים קא, א). לפי המדרש, משה לא התבייש, לא אמר ביחס לעניין הנידון 'לא שמעתי', אלא הודה בפני אהרון שהוא זה ששכח את ההלכה הנידונה, שבגין שכחתה קצף הוא על אהרון ובניו בפסוקים. בתרבות המתבססת על מסורת, שכחה חמורה מחוסר ידיעה, לכן הודאתו של משה איננה עניין להקל בו. אולם מהי הטעות עליה מודה משה?

תשובה לשאלה זו אפשר לראות בחלקו השני של המדרש בספרא, במסורת מפי חנניה בן יהודה הנמסרת בפי ר' יהודה: "אמר ר' יהודה: חנניה בן יהודה היה דורש כל ימיו: קשה הקפדה שגרמה לו למשה לטעות". טענתו של חנניה היא שהקפדתו של משה עם אהרון היא שגרמה למשה לטעות.²

² שוב מסייע התלמוד הבבלי בהבנת המדרש, ובמיוחד באיתור ההקפדה/הטעות. המדרש מתאר את משה מעלה אפשרויות שונות על מנת להסביר מדוע לא אכל אהרון מן הקורבן ולבסוף אומר בכעס: "אכול תאכלו אותה כאשר צויתי" (שם, י"ח) באנינות יאכלוה!" (בבלי זבחים, שם). כלומר, שהיה על הכהנים לאכול מן הקורבן על אף היותם אוננים (אבלים בתקופה שבין המוות לקבורה). אהרון עונה לו במדרש כלשון הפסוק: "וַתִּקְרָאנָה אֹתִי פְּאֻלָּה" – מות שני בניו, ולאור זאת פונה אהרון אל משה בשאלה, ולמעשה בלשון הפסוקים ותוהה: "ואכלתי חטאת היום – הייטב בעיני ה'?!".

מן הדברים שבספרא ובבבלי נראה שהטעות וההחמרה שלובות זו בזו – שכן טעותו של משה הייתה החמרה עם אהרון. טעותו היתה בכך שסבר שעל אהרון להחמיר ולהוסיף על האיסורים החלים עליו להתאבל ככהן, הגבלות נוספות, ביניהן דרישה לאכול מן הקרבן על אף האבל. כלומר, טעותו של משה הייתה החמרה בדיני כהן אבל.

ייתכן ומשה מציע הבנה של ההתקדשות שבקרובים, לפיה יש לדחוק אינטואיציות וצרכים אנושיים כגון אבל, לטובת התנהגות שגרתית מחמרת בהקשרים של התקדשות באמצעות קרובים. אהרון עונה לו שלא היה ראוי שיעשה זאת, ומציע פרשנות אחרת, שלפיה על החמרות הדוחקות הצידה ממדים בסיסיים של הקיום האנושי, יש מקום לשאול: "הייטב בעיני ה'?" אהרון טוען כי ההתקדשות שבקרובים מתבטאת ברגעים שבהם בני אדם משרתים בקודש, ומתקרבים אליו כבני אדם, יצורים עצובים, שמחים ולעיתים גם מתאבלים. לדעת אהרון מחיקת ממדים אלו איננה טובה בעיני ה'.

הדיבור שלבסוף

הפרק הפותח בתיאור מותם של בני אהרון תחת הכותרת 'בקרובי אקדש', מסיים באמירה של חז"ל כי הקפדה והחמרה על חשבון חוויה אנושית מלאה אינן הדרך להתמודדות עם האתגר שבהתקדשות האפשרית באמצעות קרובים, על אף האש המתפרצת שעלולה להיות כרוכה בהן. החמרות הן לעיתים קרובות טעויות, או מובילות לעברן. על האדם להתייחס למה שקורה לו עצמו, גם כשהוא שואף לקדש בקרבה, ועל אף האינטואיציה להחמיר. קולו של אהרון מלמד כי יש לתת מקום גם בקודש למרחב אנושי, או אז ייטב בעיני אלהים ואדם: "וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה, וַיֵּיטֵב בְּעֵינָיו".